

РОЗДІЛ I. ФІЛОСОФСЬКЕ ОСЯГНЕННЯ ІДЕЇ ОСВІТИ

ЛЕКЦІЯ 1. ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ У СТРУКТУРІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Філософія освіти, її предмет і завдання; дуалізм філософії освіти; філософія освіти як галузь пізнання: об'єкт і предмет дослідження; особливості філософського осягнення освіти; філософія як світоглядна стратегія освіти; методологічні функції філософії освіти; філософія освіти та її взаємодія з іншими галузями філософії та наукового знання; необхідність філософського осягнення феномену освіти.

1.1. Поняття філософії освіти, її предмет і завдання. Кожна нова сучасність спричиняє нові виклики, на які цивілізація має знаходити адекватні відповіді, а забезпечення сталості розвитку суспільства великою мірою залежить від його спроможності нагромаджувати людський капітал, розкривати потенціал освіти і науки, правильно визначати цінності та забезпечувати гармонійне співіснування людини, суспільства, природи, техніки та Всесвіту.

На початку нового тисячоліття роль освіти для сучасній цивілізації стала визначальною. З одного боку, освіта повинна відіграти важливу роль у створенні гуманнішого світового порядку зі справедливим розподілом економічних благ та прихильною до людини політичною владою. З іншого – європейський досвід переконливо свідчить, що чим вищим є рівень освіти населення, тим краще живуть люди, тим досконалішими є демократичні інститути суспільства.

Що являє собою освіта? Насправді це поняття доволі багатозначне ніж може видатися на перший погляд. Але, насамперед, варто говорити про освіту як процес і результат.

Освіта – це процес і результат засвоєння індивідом практичного, інтелектуального та духовного досвіду людства та його залучення до культуротворчої діяльності на основі засвоєних ним цінностей.

Освіта розглядається як *формальна* – освіта, спрямована на одержання або зміну освітнього рівня та кваліфікації в навчальних закладах та установах освіти, що підтверджується отриманням відповідних документів про освіту, та *інформальна* – набуття компетентності з метою задоволення освітніх потреб людини, що відбувається за межами регламентованих місця, строків, методів, технологій і способів навчання.

На основі взаємодії філософії та освіти упродовж тривалого історичного часу формувалася нова галузь філософії – філософія освіти. Поняття «філософія освіти» вперше з'явилося у другій половині XIX ст., коли у розвинених країнах Європи та в США сформувалися національні системи освіти, а її оформлення, як нової галузі знання, завершилося у другій половині XX ст., що стало підсумком тривалої взаємодії різноманітних філософських течій зі сферою освіти, поєднання педагогічної практики з її теоретичним осягненням, змінами у суспільстві, зміною типу людини, про що Мамардашвілі писав: «Невимушена, ззовні здійснювана дія «проходить» з різних причин: в силу появи певного антропологічного типу людини..., в силу існування масових засобів комунікації, які технічно як би посилюють дію. І ось - така наче фульгурація, вибухове зчеплення двох в різних джерелах народжених елементів: з одного боку, скажемо, поява масової без кореневої людини, а з іншого боку, засобів масового об'єднання через засоби комунікації, це зійшлося разом, і – вибух, фульгурація, осліплююче з'єднання, - осліплююче з'єднання у XX ст...».

Завершення процесу виокремлення філософії освіти саме у цей період пояснюється такими чинниками:

- набуття освіти стало обов'язковою вимогою суспільства до кожного громадянина: від обов'язкової початкової до обов'язковості повної загальної середньої освіти та парадигми освіти упродовж усього життя;

- еволюційний розвиток людини перейшов на новий рівень людини освіченої (homo educatus);

- професійна конкурентоспроможність людини стала визначатися рівнем компетентності, що формується і удосконалюється освітою;

- освіта стала важливим чинником боротьби з бідністю та подолання соціальної нерівності;

- рівень освіченості громадян та сукупний інтелект нації став важливою складовою національної безпеки держави;

- економічний розвиток суспільства великою мірою визначається рівнем розвитку освіти, науки і технологій, що спонукало до формування концепції суспільства знань;

- посилювався вплив освіти на приріст валового національного продукту;

- освіта стала одним із важливих показників індексу людського розвитку (ІЛР), за допомогою якого визначається міжнародний рейтинг країн;

- освітня політика в провідних державах світу належить до найважливіших пріоритетів держави;

- глобалізація, що стала усвідомленою реальністю XX – XXI ст., посилила чинники комунікації, взаємозв'язків і взаємозалежності у сучасному світі та посилила значення освіти у якості інтегратора світового співтовариства;

- освіта стала сферою, в якій створено передумови для гармонійного поєднання знань, культури і духовності як важливих чинників сталого людського розвитку;

- зросла увага науковців, зокрема філософів, до проблем освіти її розвитку і функціонування.

Глибинні суспільні зрушення на початку XXI ст. спричинилися небаченим до цього часу підвищенням ролі та статусу сучасної освіти, адаптації її цілей та пріоритетів до потреб глобалізованої цивілізації.

Зростання ролі освіти в сучасному світі зумовлене наступними факторами:

- *глобалізаційними:*

- нова роль знань як одного з основних двигунів економічного розвитку; поява нових виробників послуг освіти в умовах «освіти без кордонів»;

- поява глобального ринку високорозвиненого людського капіталу;

- визнання необхідності комплексного підходу до освіти як до єдиної системи, підходу, що не тільки робить визначальний внесок у розвиток людського капіталу, але й підтверджує той факт, що освіта сама формує гуманітарний і соціальний капітал, є важливим суспільним благом глобального масштабу;

- посилення комунікації та взаємозв'язків, що зумовлює нову роль освіти як інтегратора світової спільноти, який забезпечує людину знаннями засобів комунікації – мови, інформаційні технології, знання світу тощо;

- освіта стала одним з найважливіших чинників переходу до інноваційної економічної моделі;

- відбулася комерціалізація освіти, вона почала розглядатися як прибуткова сфера діяльності;

- інтелектуалізація праці та економіки, що викликало зростання вимог до рівня освіти працівників практично всіх сфер діяльності;

- розвиток духовності окремої людини, суспільства та цивілізації значною мірою визначається цінностями, на яких ґрунтується освіта;

- посилення впливу освіти на культуру – освіта стала універсальним способом існування культури;

- поява людини нового еволюційного типу – homo educatus;

- *суспільними:*

- освіта розглядається як невід'ємна складова національної безпеки держави;

- зростання взаємозалежності між розвитком освіти і розвитком суспільства;
- освіта стала важливим чинником боротьби з бідністю та забезпечення рівних стартових можливостей;
- освіта стала сферою зайнятості молоді, а також працівників різних сфер діяльності – аграріїв, енергетиків, будівельників, виробників меблів, електронної техніки, поліграфістів та виробників продуктів харчування, медичних працівників та бібліотекарів, працівників сфери послуг та багатьох інших напрямів діяльності, які безпосередньо або опосередковано мають роботу завдяки розвитку освіти;
- успішність людини в суспільстві переважною мірою почала визначатися її компетентністю, що значною мірою залежить від рівня освіти та здатності навчатися упродовж життя;
- віднесення освітньої політики до найважливіших державних пріоритетів;
- *організаційно-структурними:*
 - набуття освіти певного рівня стало обов'язковою вимогою суспільства до кожного громадянина;
 - реалізація концепції освіти упродовж життя;
 - демократизація і децентралізація управління освітою.

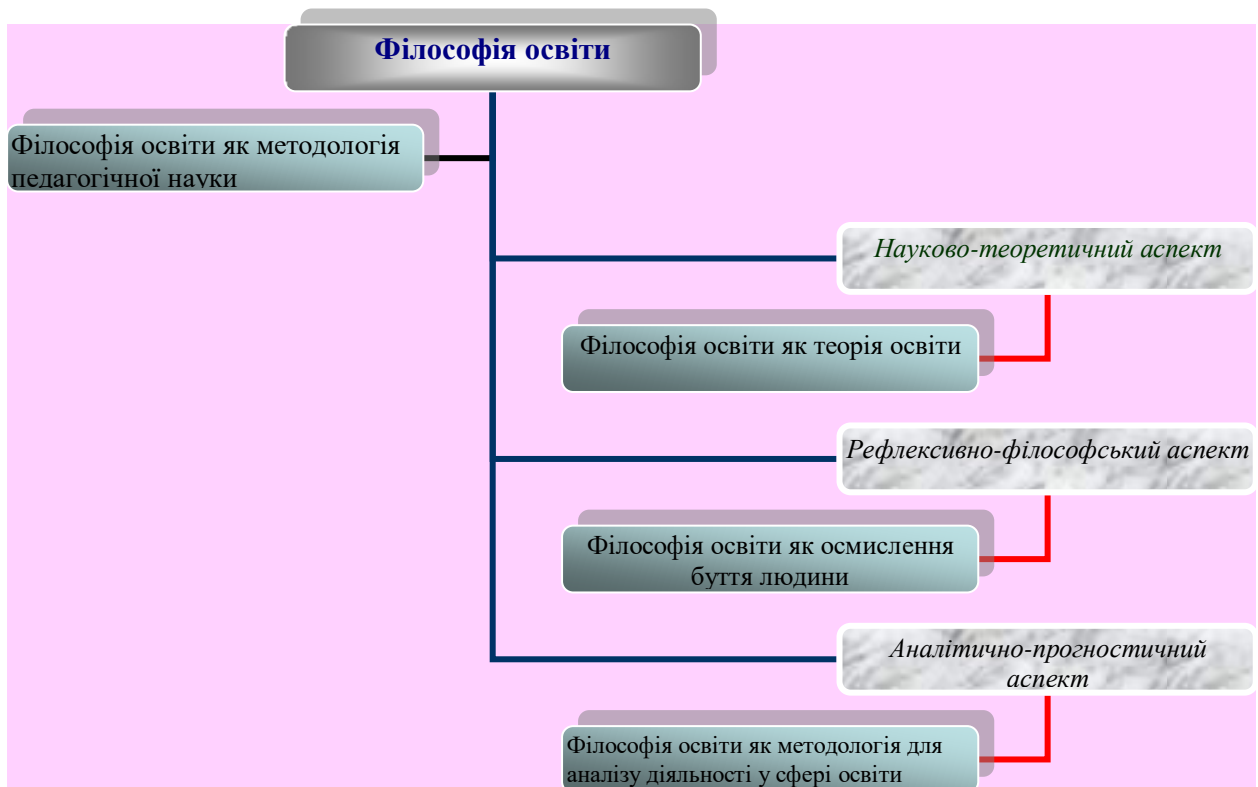

Сучасна цивілізація упродовж ХХ – початку ХХІ століть вийшла на нові горизонти розвитку, базою якого є парадигма неперервної освіти чи то освіти упродовж життя, перехід до суспільства у якому поширюється новий еволюційний тип людини - homo educatus (людина освічена). У часовому вимірі початку третього тисячоліття філософія освіти набуває важливого значення в досягненні творчого феномену освіти. Ці та інші

виклики, перед яким постала глобальна освіта в ХХІ ст., потребують нового філософського* осмислення як надбань освітніх систем в попередні епохи, так і прогностичного моделювання освіти майбутнього часу.

Філософія освіти є доволі мобільним поняттям, змістове наповнення якого у кожному конкретному випадку залежить від аспекту, в контексті якого розглядається явище освіти. Використовуючи досягнення спеціальних наук, інтегруючи й конкретизуючи теоретико-методологічні принципи загальної філософії, філософія освіти продукує специфічне ставлення до педагогічної дійсності, проблем і суперечностей освіти як процесу і на цій основі генерує принципово нові концепції трансформації суспільства.

Філософія освіти – це галузь філософії, що досліджує ідею освіти та її сутність як соціокультурного феномену відтворення та розвитку суспільства; визначення цілей, цінностей, ідеалів освіти й освіченості; результатів освіти та критеріїв їх оцінки.

Філософія освіти бере початок з історії філософії, загальної та соціальної філософії та має тісний зв'язок з іншими галузями філософії – філософією науки, філософією культури, логікою, онтологією, гносеологією, етикою тощо. Оскільки філософія освіти в Україні у якості нового спеціалізованого напрямку філософських досліджень була

* *Філософія* (від грец. *φιλοσοφία*) – у дослівному перекладі «пошук істини», «любов до мудрості», «любов до знань»; теоретичний світогляд, вчення, яке прагне осягнути всезагальне у світі, в людині й у суспільстві

започаткована лише у 90-х роках минулого століття, то нині вона перебуває у стадії становлення й розроблення усталеного наукового апарату. Природно, що довкола низки питань, зокрема й щодо предмету дослідження філософії освіти, дотепер тривають наукові пошуки і дискусії. При цьому не ставиться під сумнів, що філософія освіти – це галузь філософії, що досліджує ідею освіти та її розвиток, аксіологічні засади освіти та результати освітньої діяльності. Відтак, це дає підстави сформулювати предмет філософії освіти.

Філософія освіти є закономірним явищем у науці, яке адекватно реагує на зміни які відбуваються з людиною, появи нового еволюційного типу людини, як людини освіченої, постійній зміні суспільних статусів людини, яка все більше набуває ознак багатомірності та висуває нові вимоги до освіти, яка покликана забезпечити її готовність виявляти свою багатомірність в умовах глобальної конкуренції, переходу до моделі сталого людського розвитку та парадигми освіти упродовж життя. Як наукова галузь теоретико-методологічного спрямування філософія освіти підійшла до більш чіткого окреслення свого предметно-наукового поля, спираючись на раціональні методи. Вона прагне створити цілісну картину сфери освіти та відносин людини у ній, виробити систему знань про фундаментальні засади розвитку освіти.

Філософія освіти, перебуваючи у тісній взаємодії з педагогікою, психологією та іншими галузями науки, має зосередитися на всебічному осмисленні освітніх ідей.

Предмет філософії освіти складають найбільш загальні, фундаментальні підстави функціонування та розвитку освіти, що, своєю чергою, визначають критеріальні вимірники загальних, міждисциплінарних теорій, законів, закономірностей, категорій, понять, термінів, принципів, правил, методів, гіпотез, ідей і фактів, що стосуються освіти.

Завданням філософії освіти є з'ясування, що таке освіта як соціальне явище і філософська категорія і на цій підставі запропонувати бачення напрямів розв'язання комплексу пізнавальних, філософсько-антропологічних, культурологічних, етичних та інших проблем, а також здійснити теоретичний пошук у царині стратегії розвитку освіти, визначення її мети та ціннісної основи, принципів формування змісту освіти тощо.

Філософія освіти є галуззю філософського дослідження, що намагається пояснити природу і цілі освіти, відповідність її стандартів соціальному замовленню та загальносвітовим тенденціям, обґрунтувати різні аспекти навчання і виховання, характер і структуру педагогічної теорії і її місце у філософії освіти.

Завданням і цінністю філософії освіти також є те, що вона спрямована на дослідження гносеології освітнього процесу, а її набутки широко використовуються у розробленні освітньої політики та удосконаленні практики. Упродовж своєї короткотривалої історії філософія освіти формувалась з урахуванням конкретно-історичних освітніх, соціальних, економічних і політичних обставин. В умовах інформаційного суспільства філософія освіти спрямована на виявлення ключової ролі людини освіченої у розвитку сучасної цивілізації; освіта у філософському контексті розглядається як імператив дієвої системи соціального управління і ефективного господарювання, самозбереження суспільства.

У різні часи концептуальне розуміння освіти було різним, відтак філософам освіти початку XXI ст. необхідно переосмислити феномен сучасної освіти, той величезний потенціал, який несе освіта для людини та для забезпечення сталості суспільного розвитку.

1.2. Дуалізм філософії освіти. Дискусії стосовно статусу і змісту філософії освіти, що розгорнулися у другій половині XX ст. не вщухають і досі. Складнощі у її становленні та утвердженні значною мірою пов'язані із композицією дуалізму – філософією та освітою, що спричиняє певну невизначеність предметного поля досліджень, а відтак дискусії з цього приводу серед різних філософсько-освітніх напрямів. Філософія освіти, у своєму новому форматі початку XXI ст. прирівнюється до інших прикладних галузей філософії – філософії культури, філософії права, філософії науки, філософії медицини тощо. Привертає увагу те, що дуальна природа філософії освіти, оскільки, як зазначалося вище, вона є похідною від двох складових – філософії та освіти, традиційно пов'язаних з теорією та практикою – базовими філософськими питаннями (на зразок природи знань), все більше впливає на проблематику наукових досліджень, філософи освіти стали перейматися і більш специфічними проблемами, що впливають з освітньої практики. Відтак більшість базових проблем філософії освіти були спрямовані на з'ясування питань: Що є первинними цілями та визначальними ідеалами освіти? Що є визначальним критерієм для оцінювання освітніх зусиль, інститутів, освітньої практики та результатів освітньої діяльності? Та все ж філософія освіти продовжує тяжіти до всеохопності, що пояснюється багатогранністю сфери освіти та невичерпною кількістю питань, що можуть бути цікавими для філософії, а це дає нові підстави для її критики.

Термін «дуалізм» походить від латинського *dualis* – «двоїстий» й у філософії означає існування двох самостійних начал. У нашому випадку – власне філософії та освіти. Відтак, філософія освіти може розглядатись як відгалуження філософії та освіти.

Осмислення освіти на підставі застосування філософських підходів надає філософії освіти, з одного боку, стрункості як науковій дисципліні, а з іншого – ускладнює її визначення. Філософія і освіта в історичній ретроспективі завжди були взаємопов'язаними, а відтак їх поєднання в одній філософській галузі є закономірним.

Філософія освіти включає в себе дві органічно взаємопов'язані частини, два рівні: один звернений до соціальної філософії, а інший – до освіти. З одного боку, філософія освіти – це цілком самостійна галузь філософсько-наукових знань, фундаментом якої є соціально-філософські вчення, звернені до освіти. З іншого боку, філософія освіти – це науково-філософська рефлексія об'єктивних закономірностей власне освітньої сфери в усіх аспектах її функціонування в загальнометодологічному й загальнотеоретичному аспектах. Філософія освіти акумулює знання, так чи інакше дотичні до освіти, в концептуальному вигляді, формує науково та практично прийнятну освітню парадигму. Вона не лише може виступати тією або іншою формою філософської концептуалізації освіти, а й сама бути об'єктом філософського дослідження.

У структурі філософії освіти наявні два головні складники: по-перше, система наукових уявлень про освіту, у якій виділяються сфери, сконцентровані на способах пізнання і способах дії; по-друге, проблематика, пов'язана з тим, які якості формуються і розвиваються в людині як у суб'єкта освітньої діяльності.

Важливим філософським атрибутом філософії освіти є застосування у ній філософських та загальнонаукових методів: діалектичного, трансцендентального та герменевтичного тощо. Застосування цих та інших методів дає можливість розглянути освіту в цілому та окремі її складові у динаміці, і, крім цього, зіставити різні точки зору на постановку і способи подолання проблем, що накопичились у ній.

Використання трансцендентального методу забезпечує аналіз освітнього процесу з позиції суб'єкта пізнання, що забезпечує розроблення різних його інтерпретацій (герменевтичний підхід). До загальнонаукових методів, які застосовуються у філософії освіти, належать системно-діяльнісний, який уможливив розгляд освіти як процесу інтелектуальної діяльності людини у найрізноманітніших сферах її прояву; культурологічний і тісно пов'язаний з ним соціокультурний метод забезпечують розуміння освіти як одного з найвизначніших культурних феноменів, що, своєю чергою, детермінує застосування інтегративного підходу до вивчення освіти і, відповідно, використання методу міждисциплінарного синтезу.

Очевидно, що філософія освіти не зводиться до філософського тлумачення педагогічних теорій. Вона ґрунтується на методологічному плюралізмі, що передбачає

використання різних методологій, а також сукупності способів, прийомів, практичного та теоретичного дослідження ідеї освіти.

Філософія освіти спрямована на вивчення процесу і функціонування моделей освіти, щоб з'ясувати, наскільки вони відповідають потребам сьогодення та у перспективі, допомогти удосконалити методи і практику освітньої діяльності. У кінцевому підсумку, філософія освіти спрямована на підвищення якості освіти і, відповідно, удосконалення людства. В ідеалі, філософія освіти сприяє підвищенню якості державних стандартів освіти, навчальних планів і програм, методів навчання та загального освітнього досвіду, має дати адекватну відповідь на очевидну кризу сучасної освіти, неефективність традиційних наукових форм її осмислення та інтелектуального забезпечення, вичерпаність традиційної педагогічної парадигми «вчитель навчає – учень навчається».

Сучасна філософія освіти поєднує в собі такі ідеї:

- досягнення субстанціональної єдності усіх суб'єктів освіти, особливо у розумінні загальнолюдських цінностей;
- необхідність різних, навіть протилежних форм прояву цієї єдності і розуміння того, що будь-який тип світогляду, культури, освіти відіграє свою унікальну роль у подоланні проблем людства;
- боротьба протилежностей не повинна доходити до антагонізму.

Концептуально розвиток філософії освіти як самостійної науки потребує розв'язання наступних завдань:

На загал філософія освіти як дуалістична філософська дисципліна має значно амбітніші ціннісні установки, а ніж просто розвивати і описувати вже створені й вдало чи, навпаки – невдало апробовані педагогічні цілі та практику, розвивати нові педагогічні школи, а в тому щоб допомогти зрозуміти значення філософії для освіти. Необхідність всебічних і системних досліджень сфери освіти на основі інтеграції та поєднання зусиль різних наукових галузей, спрямованих на вироблення найбільш ефективних особистісних і суспільних освітніх стратегій, стає очевидною потребою. Філософи, історики, соціологи, економісти, культурологи, політологи, психологи, футурологи і, насамперед вчені-педагоги, зосереджуючись на дослідженнях у сфері освіти, шукають найбільш оптимальні шляхи цивілізаційного відтворення суспільства на підставі освіти та його переходу на інтелектуально та гуманно вмотивований шлях розвитку.

Дуалізм філософії освіти детермінований характером зв'язків філософії як такої з освітою. Такий зв'язок спричинений потребою філософських знань для освіти, як то закономірності й закони, що відображають об'єктивні, істотні, необхідні, загальні, стійкі і повторювані за певних умов взаємозв'язки між елементами освітнього процесу, а також принципи і правила вивчення, проектування та організації освітнього процесу.

Освітній процес характеризується певним комплексом взаємопов'язаних закономірностей і законів різного рівня спільності, які один відносно одного перебувають в ієрархічних зв'язках. За допомогою принципів і правил фіксують ті закономірності й закони, дія яких в освітньому процесі виявлена і враховується при його вивченні, проектуванні й організації. Відтак до закономірностей слід віднести **педагогічні закономірності** – ті, які проявляються між елементами освітнього процесу, організованого згідно з певною моделлю (типом) освіти. Певний тип або модель освіти складається під впливом закономірностей і законів, які встановлюються між елементами суспільства, що включає в себе систему освіти. Отже, **соціокультурні закономірності**, що характеризують певний тип суспільного устрою, визначають характер педагогічних закономірностей, проявляючись в освітньому процесі.

Дослідження у царині філософії освіти піднесли ідею освіти до рівня вселюдського феномену, проте філософія, в силу своєї місії, не досліджує специфічні проблеми, що належать до інших галузей знання. Якщо, звичайно, вони не розкривають загальні тенденції розвитку. Зосереджуючись на дослідженні феномену освіти, розвитку ідей освіти та ідей в освіті, цілей і результатів освіти, філософія освіти, як наука теоретико-методологічного спрямування, забезпечує осягнення найбільш сутнісних проблем і взаємозв'язків у сфері освіти, відкриваючи широкий простір для формування нового наукового напрямку – освітології. На цій науковій магістралі філософія освіти не тільки зберігатиме, а й посилюватиме свій вплив у пізнанні освіти, оскільки тільки вона спроможна осягнути її цілісність.

1.3. Філософія освіти як галузь пізнання: об'єкт і предмет дослідження.

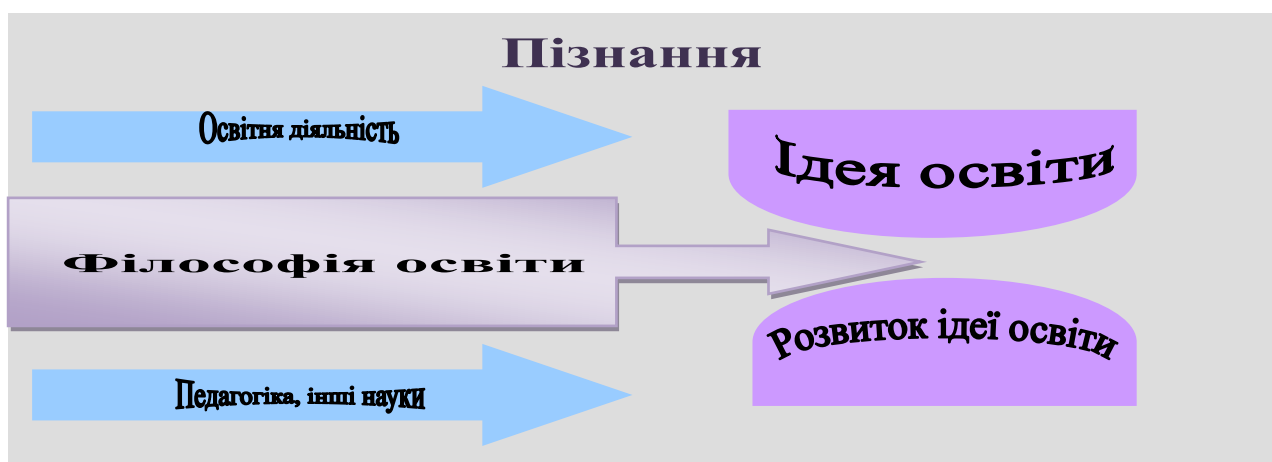
Осягнення наукових знань як в освіті, так і в науці відбувається через пізнання, фундамент якого закладається в процесі навчання. Як слушно зазначав філософ Мераб Мамардашвілі, «...ми пізнаємо світ не природою даними нам органами, а органами, що виникли і постали у просторі самого пізнання». Ця теза справедливо підкреслює роль освіти у формуванні здібностей людини, необхідних для наукового пізнання світу. При цьому розвиток системи «освіта – наука – технології» засвідчує характерні для кожного з її елементів суперечності, що ставали рушіями як їхнього власного поступу, так і усієї системи в цілому.

І навпаки – сповнена суперечностей ця ж система «освіта – наука – технології» давала потужний імпульс розвитку кожного зі складових елементів. Їхнє штучне роз'єднання або вилучення з даної системи справляло на кожний з елементів, як правило, негативний вплив. Час вимагає глибокого вивчення закономірностей, що характеризують, з одного боку, єдність освіти, науки й технології, а з другого – їхню

відносну самостійність, незалежність одна від одної. Проте це неможливо здійснити без аналізу становлення основних елементів означеної системи та їх взаємодії в історії розвитку суспільства.

Філософія освіти ґрунтується на методологічному плюралізмі, що передбачає використання різних методологій, а також сукупності способів, прийомів, практичного та теоретичного дослідження ідеї освіти. Здійснювані в рамках цієї філософської дисципліни дослідження піднесли ідею освіти до рівня вселюдського феномену, а педагогіка з психологією, розкриваючи закономірності навчання, виховання, розвитку й соціалізації людини, піднесли особистість до найвищої суспільної цінності. Разом з тим, ні предмет філософії освіти, ні предмет педагогіки, який на сьогоднішній день є дуже широким, не можуть охопити всю архітектуру сфери освіти, врахувати її багатомірність та синергетичність розвитку.

Об'єктом дослідження філософії освіти як галузі пізнання є *ідея освіти*, а предметом – *розвиток ідеї освіти*. Найважливішою проблемою освіти є встановлення співвідношення між змістом педагогічної діяльності та «чистою ідеєю» філософії освіти. Тут мається на увазі зіткнення двох принципово різноспрямованих векторів: з одного боку, тих ідеальних, абсолютних уявлень і образів, які зумовлені глибинними духовними інтенціями культури, а з іншого, тих реалій, які складають «тіло» життя і нерідко вступають у непримиренні суперечності з цими ідеальними уявленнями. Протистояння цих сторін, в той же час, породжує імпульси, рушійні сили розвитку всієї системи освіти. Тому реальна доля освіти може бути відтворена через опозиції «належного» і «сущого», в просторі протиріччя між духовно-культурною зумовленістю педагогічної теорії і обмеженістю педагогічної практики.

Філософія освіти формується на основі відбору з філософського знання того, що дозволяє як можна більш глибоко вивчити і зрозуміти предмет освіти. При цьому філософія освіти як розділ філософії орієнтується на її предмет. В якості предмета

філософії виділяють відношення цілісної людини з цілісним світом, а також зв'язок унікального й універсального. Спільна мета, що об'єднує все філософське знання, полягає у з'ясуванні граничних взаємин буття і людини, тобто у встановленні загальних закономірностей, взаємин між світом і людиною, між людиною і природою, між людиною і культурою, між людиною і суспільством. Оскільки предметом освіти є освітній процес як процес педагогічний, тобто спеціально організований і цілеспрямований, то, відповідно, філософія освіти забезпечує вироблення системи філософських знань через призму предмету освіти і предмету філософії. **Таким чином, у якості предмета філософії освіти виступає процес творення людини (освітній процес).**

У розшифровці генезису ідеї освіти істотне значення відіграє розуміння феномену раціональності як унікального упорядковуючого принципу освіти і рефлексивно-понятійного способу ставлення до реальності. Розширення меж поняття «раціональність» забезпечує його конвергенцію з гуманітарними феноменами, до яких, і першою чергою, належить освіта.

Ідея освіти як динамічні, історично змінювані раціональні уявлення про ідеал освіти і педагогічної діяльності і одночасно уявно створеного образу людини (звідси російське «образование») має принципово гуманітарний характер і повинна базуватися на незмінних концептуальних підставах. Вона виявляється у різних іпостасях і виступає як гуманітарно-культурний, гетерогенний феномен, «трансцендентний прообраз» відношення до емпіричних образів педагогіки. Ідея – це центр самого феномену освіти, умова її цілісності, яка представляється новою якістю у порівнянні з окремими частинами. Повнота реалізації ідеї освіти в тому чи іншому типі освітньої моделі забезпечує здійсненність педагогічної програми тієї чи іншої епохи як сукупності імперативів і освітньої практики. Своєю чергою, такі освітні імперативи породжуються ідеєю освіти, типом культури, ступенем зрілості соціуму.

Генезис ідеї освіти найтіснішим чином пов'язаний з реалізацією в рамках конкретного типу культури ключових концептів, властивих для ідеї освіти. Сутність цих концептів розкривається в трьох основних аспектах:

- 1) уявлення про «людинотворення», становлення особистості людини за допомогою освіти;
- 2) уявлення про раціоналізації загальнокультурних феноменів у системі освіти;
- 3) відтворення загального культурного надбання людства у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічному процесі.

1.4. Особливості філософського осягнення освіти. Порядок відбору філософських знань, що складають теоретичну основу філософії освіти, визначається ієрархічною співвідпорядкованістю якостей освіти. З урахуванням зазначеного, порядок розроблення змісту філософії освіти може бути здійснений через послідовне застосування наступних підходів:

1. Системний підхід, що дозволяє підійти до вивчення і побудови освітнього процесу як до цілісності.

2. Генетичний підхід, що дозволяє досліджувати і проектувати освітній процес, виходячи з орієнтації на загальні закономірності розвитку.

3. Антропологічний підхід, що дозволяє досліджувати і проектувати освітній процес, виходячи з орієнтації на закономірності розвитку людини.

4. Культурологічний підхід, що дозволяє досліджувати і проектувати освітній процес, виходячи з закономірностей соціокультурного розвитку людини і закономірностей існування різних культур.

5. Аксиологічний підхід, що дозволяє досліджувати і проектувати освітній процес, виходячи з закономірностей розвитку ціннісного світу людини.

6. Діяльнісний підхід, що дозволяє досліджувати і проектувати освітній процес, виходячи з закономірностей організації людиною діяльності.

7. Гносеологічний підхід, що дозволяє досліджувати і проектувати освітній процес, виходячи з закономірностей пізнання людиною принципів сфери освіти.

Аналіз різних підходів, що визначають умови функціонування освіти, показує, що найбільш якісно освітній процес може бути досліджений і спроектований тільки на основі узгодженого застосування всіх підходів. У зв'язку з цим, **основною метою філософії освіти є виявлення змісту філософських знань, що лежать в основі кожного з підходів, їх узгодження відповідно до цілей проектування певного типу освіти.** Цю мету філософії освіти можна реалізувати, опираючись на онтологічний підхід і структурно-генетичний метод дослідження.

Система філософських знань, вироблена в результаті спеціальних досліджень, що проводяться в рамках філософії освіти, дозволяє здійснити побудову освітнього процесу, на основі узгодження і використання знань про світ, отриманих філософією, іншими науками, релігією, мистецтвом.

Особливості філософського осягнення освіти:

Філософське осягнення освіти є складним і суперечливим процесом; на багато запитань, пов'язаних з освітою, немає готових відповідей. Відтак, у середовищі філософів немає однастайності щодо предмету дослідження. Упродовж тільки останнього сторіччя, не кажучи вже про більший проміжок часу, різні дослідження у царині освіти неодноразово піддавалися критиці політиками, управлінцями у сфері освіти, розробниками навчальних планів і програм, педагогами, самими філософами освіти. При цьому критика доволі часто лише додавала суперечностей, зводячись, з одного боку, до закидів у створенні теорій, що нагадують химерні вежі, які попри їхню вишуканість більше придатні для замилювання ними, а ніж мають практичне значення, а з іншого – до звинувачень у якраз надмірній «приземленості». Очевидно, що абсолютизація дихомії «теорія проти практики» є хибним шляхом, адже філософія освіти якраз і покликана сприяти теоретичному осмисленню та інтелектуальному піднесенню педагогічної практики.

Схожа тенденція простежується також щодо тривалої дискусії між прихильниками двох груп методів дослідження: з одного боку, *кількісного* (експериментальні дослідження, що базуються на широкому використанні статистичних показників у дослідженнях проблем освіти), а з іншого – *якісного* (так звані «тематичні дослідження»). Насправді така «розподільча лінія» між філософами освіти виглядає надмірним спрощенням, адже упродовж кількох десятиліть ці два конкуруючі методологічні табори працюють на одну й ту ж ідею, тільки різними методами, доповнюючи один одного.

1.5. Філософія як світоглядна стратегія освіти. Філософія освіти є метасвітоглядною теорією, що дозволяє на основі знання принципів, закономірностей існуючих відносин у сфері освіти побудувати максимально ефективну освітню стратегію. Історично вже орієнтація давньоіндійських і грецьких мислителів на людину була тісно пов'язана з фундаментальною установкою всієї освіти із її закликом до самопізнання. Намагання давньоіндійських мудреців знайти освітню парадигму відображено в зверненні до ідеї самопізнання «Атман відхі», давньогрецькі філософи змогли дати адекватну відповідь на освітній запит тогочасного суспільства, втіливши його у заклику «Gnoth Seauton» (Пізнай себе) та принципі «калокагатії», згідно з яким сутність освіти полягала у прагненні людини до всебічної досконалості.

Філософське осмислення освіти в епоху Середньовіччя було пов'язане з розумінням людиною свого призначення, меж свого існування і свого служіння Богу. Для задоволення цих потреб середньовічна школа формувала людські душі шляхом виховання волі, дисципліни і слухняності. Церква ставала творцем нового ідеалу освіти, що розвивався у двох напрямках. По-перше, у чернечому ідеалі виховання з його акцентуацією на самопожертві, розвитку милосердя, поваги до ближніх, пошани до старших, співчуття до нещасних. По-друге, церква намагалась вирішити проблему союзу світської і духовної влади, що передбачало створення особливого роду освічених людей. Важливим етапом розвитку ідеалу освіченості середньовічного суспільства став період формування міст і відкриття перших університетів, які відіграли велику роль у формуванні західноєвропейських традицій філософії освіти.

У цілому еволюція задоволення освітніх потребу XV – XIX ст. пройшла під знаком торжества Розуму й Віри, ціннісної установки на оволодіння людиною природи; філософська думка орієнтувалась на ідеалізовану уяву створену в античні часи про всебічно розвинену особистість як «продукт» освіти. У змісті цього ідеалу освіченості вже не знаходилося місця церковним авторитетам. На зміну їм прийшов досвід.

З розвитком фабрично-заводського виробництва та індустрії загалом розуміння ідеалу освіченості змінювалося, відтак з'явився ідеал англійського джентльмена тощо.

Генеza освіти на початку XXI ст., як і більш далекі у часовому вимірі етапи її становлення, трансформації та взаємозв'язки з розвитком громадянського суспільства, ринковою економікою, соціальною сферою, наукою, культурою, духовним світом людини, глобальними перетвореннями у життєдіяльності сучасної цивілізації, дають можливість виявити новітнє бачення взаємозумовлених впливів у системі *«людина – освіта – суспільство – природа»*. Становлення нового соціокультурного типу освіти – постнеокласичного або нелінійного – характеризується ситуацією, в якій визначилась

суперечність між потребою практики в моделях освітньої діяльності, адекватних новій реальності, й неготовністю філософського знання до їх системного теоретичного дослідження.

Американський соціолог Мануель Кастельс у своїй праці «Становлення суспільства мережевих структур» відзначає якісну зміну співвідношення між природою та суспільством, природою та культурою. На першому етапі взаємовідносин природи і культури природа панувала над культурою, а людина змушена була боротися за виживання. На другому етапі, пов'язаному з промисловою революцією, культура стала брати гору над природою. У ХХІ ст. відбувається підпорядкування природи культурою настільки, що, за словами М.Кастельса, люди стали жити не у природному, а в переважно суспільному, інформаційному, медійному світі; «спільнота мережевих структур принесла інше буття, якісну зміну в житті людини». Логічно, що в умовах становлення інформаційного суспільства зростає соціальний запит на знання, а сама освіта стає інформаційно-комунікативною системою, яка спонукає до переосмислення усталених парадигм і поглядів на освіту.

У плінності індивідуальних і суспільних запитів на освіту криється складність вироблення освітньої стратегії, адже освіта – це процес набуття не лише тих знань, яких вимагає сьогодення, але також знань і компетенцій, які на сьогодні не вимагаються, не мають сфери застосування, оскільки не задовольняють *сьогоднішні* переважаючі потреби особистості й суспільства. На перший, але лише на перший, погляд це багаж «зайвих» знань, «зайвої» інформації, які не можна зараз застосувати. Проте логіка розвитку людства передбачає, що такі знання і така інформація можуть стати необхідними у майбутньому. Щоправда, не завжди можна передбачити, коли в них виникне потреба, й чи взагалі коли-небудь виникне. Спокуса ж у системі формальної освіти навчати «на виріст» є настільки сильною, що призводить до намагання «утиснути» в людину надмірну й невмотивовану кількість інформації. І.Кант вже у ХVІІІ ст. з цього приводу писав: «У наш час нагромадилась величезна кількість знань, гідних вивчення. Скоро наші здібності будуть занадто слабкі, а життя занадто коротке, щоб засвоїти хоча б одну тільки найбільш корисну частина цих знань. До наших послуг повний достаток багатств, але, сприйнявши їх, ми повинні знову відкидати багато як даремний непотріб. Було б краще іноді не обтяжувати себе ним». Правда, Кант не міг передбачити, що у наш час людині вже не потрібне накопичення знань, адже для цього існують сервери, «хмари», мережі. Людина, насамперед, повинна навчитися використовувати знання.

Доцільно розрізняти наступні аспекти освітніх потреб: індивідуальні, суспільні та державні – залежно від того, про який суб'єкті потреб йдеться. Всі перераховані типи потреб в освіті розглядаються як соціальні потреби. Соціальними їх робить не суб'єкт («той, хто хоче»), а предмет – ставлення до сфери освіти і «природа» потреби як соціального ставлення. Іншими словами, говорити про індивідуальні, суспільні та державні запити можна лише як про різні аспекти соціальних потреб, у залежності від того, ким саме ці запити пред'явлені. Бельгійський психолог Ж. Нюттен вважає основою потребою органічно притаманну природі людини і всім живим істотам активність стосовно середовища, включення в активні відносини з середовищем. Потреби є властивостями, що викликають активність людини, соціальної групи, суспільства в цілому і спрямованими її на оволодіння певними цінностями, виступаючи у вигляді програм життєдіяльності. Потреби проявляються у вихідних внутрішніх спонуканнях до діяльності та означають випробовувану людиною потребу в чому-небудь, розкриваючи залежність індивіда від світу і спрямованість на нього. Потреба – це внутрішня умова, одна з обов'язкових передумов життєдіяльності, яка, у нашому випадку, направляє і регулює пізнавальну діяльність суб'єкта у природному чи суспільному середовищі. Освітні потреби не є статичними чи застиглими. Вони динамічні, мінливі, на базі задоволення одних потреб («я це пізнав(ла)») виникають нові, що зі свого боку вимагають певного освітнього багажу.

1.6. Методологічні функції філософії освіти. Методологія – це логічна організація діяльності людини, що полягає у визначенні мети і предмета дослідження, підходів та орієнтирів у його проведенні, виборі засобів і методів, що визначають найкращий результат. Будь-яка діяльність людини характеризується певною методологією. Проте в дослідницькій діяльності, в тому числі й у філософії освіти, методологія відіграє особливо важливу, а деколи й вирішальну роль в успіху. Методологія будь-якого дослідження починається з вибору, постановки і формулювання його мети. Об'єктом дослідження є система управління.

У методологічному відношенні важливим є розуміти і враховувати клас цієї системи. Освіта належить до класу соціально-економічних систем, а відтак ключовим її суб'єктом є людина, діяльність людини визначає особливості всіх процесів її функціонування і розвитку освіти. Зв'язки, завдяки яким існує ця система, характеризують складні й суперечливі відносини між людьми, засновані на їх інтересах, цінностях, мотивах і установках.

Якими б досконалими не були сучасні технічні засоби, їх роль залежить від інтересів людини, мотивів використання та освоєння. Система освіти також базується на

діяльності людини. Предметом дослідження філософії освіти, як і філософії взагалі, є проблема. Проблема – це реальна суперечність, що вимагає свого вирішення. Функціонування сфери освіти характеризується безліччю різноманітних проблем які виступають як суперечність стратегії і тактики управління освітою, кваліфікації педагогічних працівників, потреб в інноваціях тощо. Мета є основою розпізнавання і вибору проблем в дослідженні.

Наступною складовою у змісті методології є підходи – ракурс дослідження, своєрідна відправна точка, з якої починається дослідження і яка визначає його спрямованість щодо мети. У якості інструментарію філософії освіти застосовуються різноманітні підходи: аспектний, системний та концептуальний. *Аспектний підхід* являє собою вибір однієї грані проблеми за принципом актуальності, або враховуючи ресурси, виділені на її дослідження. *Системний підхід* відображає більш високий рівень методології дослідження. Він вимагає максимального урахування всіх аспектів проблеми в їх взаємозв'язку і цілісності, виділення головного і суттєвого, визначення характеру зв'язків між аспектами, властивостями і характеристиками. *Концептуальний підхід* передбачає попереднє розроблення концепції дослідження, тобто комплексу ключових положень, що визначають спрямованість, архітектуру і спадкоємність дослідження.

Зазначені вище підходи можуть бути емпіричними, прагматичними і науковими. Якщо в основному спираються на досвід – емпіричні, якщо метою є отримання найближчого результату – прагматичні. Найбільш ефективним вважається науковий підхід, який характеризується науковою постановкою цілей дослідження і використанням наукового апарату в його проведенні. Методологія філософії освіти включає також визначення та формулювання орієнтирів і обмежень, які дозволяють проводити дослідження більш послідовно і цілеспрямовано. Орієнтири можуть бути гнучкими і жорсткими, а обмеження явними або неявними.

Головну роль у методології відіграють засоби та методи дослідження, які можна розділити на три групи: формально-логічні, загальнонаукові та специфічні. Формально-логічні – це методи інтелектуальної діяльності людини, що становить основу досліджень управління. Загальнонаукові методи відображають науковий апарат дослідження, який визначає ефективність будь-якого їх типу. Специфічні – це методи, які народжуються специфікою систем правління і відбивають специфіку управлінської діяльності. Методологія філософії освіти передбачає також застосування системного аналізу, синергетики і сферного підходу.

Системний аналіз – це сукупність методів і засобів, що використовуються при дослідженні та конструюванні складних і надскладних об'єктів, перш за все методів вироблення, прийняття та обґрунтування рішень при проектуванні, створенні та управлінні різними соціальними, економічними, технічними системами. Теоретичну і методологічну основу системного аналізу складають системний підхід і загальна теорія систем. Системний аналіз зазвичай застосовується до дослідження штучних (що виникли за участю людини) систем (наприклад, освіти), причому в таких системах важлива роль належить діяльності людини. Згідно з принципами системного аналізу, якщо виникає та чи інша складна проблема, то вона повинна бути розглянута як щось ціле, як система у взаємодії всіх її компонентів.

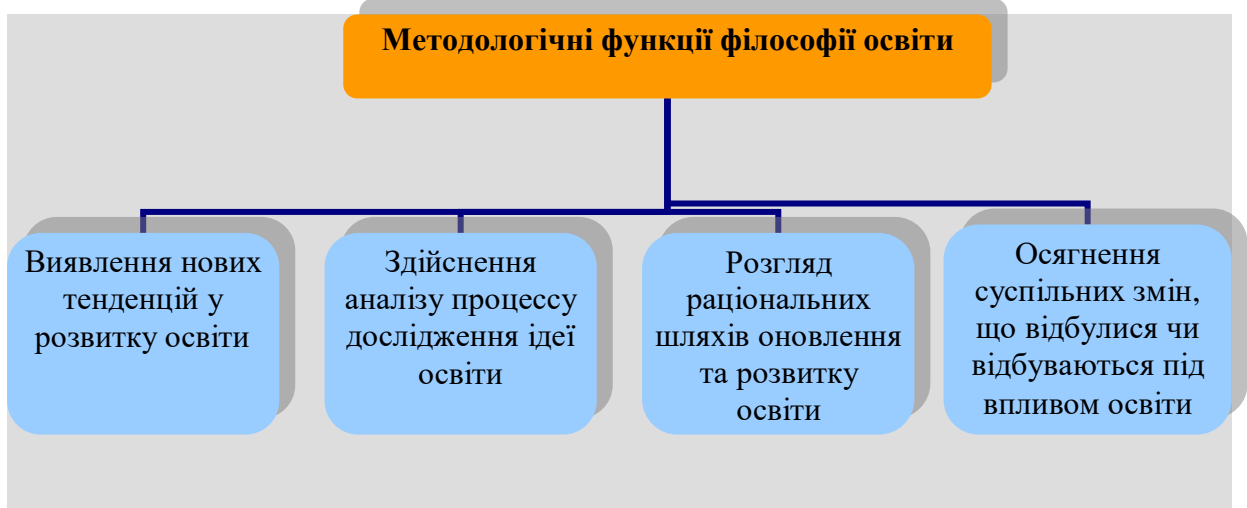
Для прийняття найкращого рішення щодо удосконалення системи (у нашому випадку – освіти), необхідно визначити її мету, цілі її окремих підсистем (наприклад, дошкільна освіта, загальна середня та вища освіта) і безліч альтернатив досягнення цих цілей. Цілі ж зіставляються за певними критеріями ефективності, і вибирається найбільш прийнятний для даної ситуації спосіб розв'язання проблеми.

Синергетика – це наука про самоорганізацію систем, які складаються з багатьох найрізноманітніших підсистем. Інше визначення синергетики – кооперація, співпраця, взаємодія різних елементів систем. Тим самим підкреслюється універсальність цього методологічного підходу, тобто він застосовується в різних галузях науки. В основі його лежить розуміння того, що в основі функціональних систем лежать складна динаміка самоорганізації. Синергетика передбачає, що в складних системах існують альтернативні шляхи розвитку. Зазначене положення дає підстави стверджувати, що в принципі існують такі шляхи розвитку освіти, які могли б задовольнити потреби індивіда й суспільства у цілому.

Сферу освіти як відкритої, нелінійної, невірноваженої й складної системи слід віднести до синергетичних систем, що функціонують у відповідності з принципом позитивного зворотного зв'язку і здатні до зміни власної структури з метою пристосування до змін зовнішніх умов свого існування. У сфері освіти за певних умов можуть виникати нові впорядковані структури, що підвищують ступінь її самоорганізації. Відкритість освітніх систем як вихідний принцип передбачає якісно нові підходи до розуміння розвитку освіти. Сутність цих підходів полягає в тому, що початком є не сама освітня система як ціле в її статичному стані, а людина з її неповторністю як постійне джерело стихійності, невпорядкованості (хаосу) і в той же час розвитку.

Погляд на сучасну сферу освіти як синергетичну систему змінює наше уявлення про випадковість та необхідність в освітніх системах, незворотність освітніх процесів, дозволяє по-іншому зрозуміти характер та сутність ентропійних процесів в освітніх системах. Так, флуктуації у суспільному розвитку й у суспільному інтелекті (інновації, винаходи), що відбиваються на системі освіти й часто сприймаються освітянами як «хаос», відповідно до синергетики мають розумітися як особливий вид регулярної нерегулярності, а не як руйнування системи освіти, оскільки розвиток та самоорганізація відкритих систем здійснюються через хаотичність й неврівноваженість. Прикладом може слугувати винахід сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, який став тією мегафлуктуацією суспільного інтелекту, яка не тільки змінила контури майбутнього, а й стала точкою біфуркації для всієї земної цивілізації, спричинила всі ті цивілізаційні процеси, які й перетворили сферу освіти в синергетичну систему.

Сферний підхід полягає в тому, що у звичному слововживанні під поняттями «соціальна сфера», «сфера виробництва» тощо маємо на увазі комплекси, що включають в себе різноманітні (хоч і внутрішньо схожі) види діяльності, що спрямовуються ієрархічним рядом керівних органів. При цьому слід ураховувати, що певні види соціальних послуг реалізуються не тільки в рамках одного відомства, яке несе відповідальність за них згідно зі своїм призначенням, але також у рамках ряду інших інституцій. Так, освітньою діяльністю займаються не тільки установи Міністерства освіти і науки молоді та спорту України, але й структури Міністерства охорони здоров'я, Міністерства культури та інші, не кажучи вже про недержавні організації, роль яких в останні роки зростає у контексті задекларованої політики переходу до моделі державно-громадського управління освітою. Крім того, існують відомства, які формально не опікуються освітньою сферою (наприклад, Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ), проте їх діяльність також має значення для освіти, зокрема й тому, що у їх підпорядкуванні перебувають навчальні заклади.

1.7. Філософія освіти та її взаємодія з іншими галузями філософії та наукового знання. Філософія освіти як напрям у сучасній науці характеризується міждисциплінарним підходом: філософські принципи аналізу сутності освітніх процесів доповнюються вивченням результатів досліджень у галузі психології, соціології, історії та інших наук. Необхідність всебічних і системних досліджень сфери освіти потребує інтеграції та поєднання зусиль різних наук, спрямованих на вироблення найбільш ефективних освітніх стратегій: галузей філософії (онтологія, соціальна філософія, філософія історії, філософія культури, гносеологія, етика), педагогіки, психології, соціології, історії, освітології, культурології. Філософи, історики, соціологи, економісти, культурологи, політологи, психологи, футурологи і, звичайно, вчені-педагоги та представники інших наук, зосереджуючись на новому освітологічному напрямі, намагаються знайти нові шляхи виведення суспільства на значно вищий рівень розвитку, адже освіта це не тільки система трансляції знань від одного покоління до іншого, а, насамперед, середовище, в якому зародилась і продовжує розвиватись та існувати культура.

Поняття «культура» своїм народженням зобов'язане освіті, адже у перекладі з латинської воно означає обробіток, виховання, освіту, розвиток. Але не тільки поняття культура, а й сама сутність культури сформувалась у лоні освіти, оскільки без вироблення системи передання інформації, продукування культури було б неможливим. Відтак освіта дала поштовх для розвитку культури й стала способом її існування. Загалом реалії сучасних цивілізаційних змін вимагають нового ціннісного осмислення освіти як безальтернативної форми існування, відтворення та розвитку суспільства. На початку нового тисячоліття цивілізація досягла такого рівня матеріальної, інтелектуальної і духовної культури який не може передаватися із покоління в покоління, якщо не буде адекватної до викликів постійно зростаючих змін, високоорганізованої сфери освіти.

Упродовж останніх десятиліть розвиток освіти став об'єктом спеціальних досліджень різних галузей знання. Питання аксіології, онтології, логіки, методології, етики освіти знайшли своє відображення у змісті філософії освіти. Загальновідомими є завдання, що реалізуються педагогікою як соціальною наукою, що забезпечує синтез природничих і соціальних досліджень, пов'язаних із соціалізацією людини, засобами освіти. Украй важливою для розвитку та удосконалення освітнього процесу є місія психології – науки, яка розширює напрями наукових досліджень у цій царині. Упродовж останніх десятиліть з'явилися актуальні наукові праці, присвячені проблемам управління освітніми системами та навчальними закладами. Відтак зростання наукового простору,

що формується довкола освіти, потребує концептуального об'єднання зусиль різних наук у науковий напрям, що забезпечуватиме всебічне вивчення сфери освіти у сукупності усіх чинників, які справляють на неї вплив.

Об'єднання та забезпечення міжнаукової інтеграції досліджень ефективно забезпечує наука про освіту – освітологія. Оскільки освітологія розглядає цілісне явище освіти як феномену, що перебуває у постійному процесі розвитку, відтак об'єктом її дослідження є освіта, а предметом – системи та підсистеми освіти.

Проблемне поле освітології визначається її специфікою, а відтак вивчення різних систем освіти в їх взаємодії, порівняння і визначення місця структурних елементів освіти в її цілісній структурі, а також вивчення історії розвитку освіти в різних суспільствах і культурах, дослідження різних варіантів впливу та взаємопроникнення, наукове прогнозування розвитку освіти складатимуть зміст освітологічних досліджень. Якщо педагогіка, психологія й, значною мірою, філософія освіти переважно досліджують процеси, що відбуваються у сфері освіти, то освітологія покликана інтегрувати зусилля науковців на дослідженні факторів взаємного впливу в системах «освіта-історія», «освіта-суспільство», «освіта-економіка», «освіта-політика», тобто на зовнішніх чинниках взаємовпливів.

До структури освітології як наукового напрямку доцільно ввести історію освіти, соціологію освіти, економіку освіти, дослідження з управління освітою, політологію освіти та ряд інших наукових дисциплін, що вивчають удосконалення освіти та забезпечують наукове прогнозування її розвитку, дослідження процесів становлення суспільства освіченої людини, формування сукупного інтелекту суспільства та розвиток сучасної цивілізації як цивілізації інноваційного розвитку. Відтак, структура освітології може формуватися за такими напрямками: теоретико-методологічний (філософія і теорія освіти), історико-соціологічний (історія і соціологія освіти), практико-орієнтований (освітня політика, економіка освіти, управління освітою) і прогностичний – (акмеологія освіти і футурологія освіти).

Освітологія зможе успішно реалізувати визначені завдання у тісній взаємодії з різними науками, насамперед соціально-гуманітарними, оскільки сферою їх досліджень є людина і суспільство. Відомий німецький філософ Г.-Г. Гадамер вважав освіту системоутворюючою ланкою гуманітарних наук, що особливо актуалізує проблему взаємодії освітології з гуманітаристикою. Така взаємодія сприяє вивченню нових перетинів освіти з різними сферами життя суспільства, залученню у якості наукового інструментарію освітології емпіричного матеріалу та методів, що використовуються у пізнанні соціосфери. В системі гуманітарного знання освітологія відіграватиме все

більш значну роль, оскільки предметом її дослідження є освіта як стратегічно важлива сфера життя суспільства, що має визначальний вплив на всі аспекти людської діяльності. Говорячи про освіту, маємо на увазі не тільки спеціально організовану систему або процес освіти, що відбувається за певними стандартами у відповідних інституціях, а також освіту, що здійснюється природнім чином, опосередковано, унаслідок різних способів та видів взаємодії людей, освіту у її найбільш широкому розумінні.

1.8. Необхідність філософського осягнення феномену освіти. В умовах постійного зростання ролі освіти у розвитку економічного і людського потенціалу суспільства великого теоретичного і практичного значення набувають дослідження освіти як соціокультурного феномену, його історичних типів, змісту і специфіки освітньої діяльності, аналіз існуючих парадигм та проектування шляхів розвитку освіти. Освіта як сфера творення суспільства, починаючи з найдавніших часів завжди привертала й продовжує привертати увагу дослідників. У наш час, коли цивілізаційний розвиток суспільства все більше узалежнюється від рівня моральності та освіченості кожного його члена, вміння гармонійно жити з природнім середовищем, вміло користуватися досягненнями науки та новітніми технологіями, культурного рівня людини дослідження освіти має стати одним із важливих наукових пріоритетів. Саме освіта й наука здатні забезпечити інноваційний розвиток суспільства, й у цьому розумінні освіта є інноваційною, тобто такою, що постійно перебуває у процесі зміни змісту, методів і результатів відповідно до потреб трансформаційного суспільства. І цим, значною мірою, визначається необхідність філософського осягнення феномену освіти.

Феномен освіти визначається її впливом на розвиток людини та суспільства, а також цивілізаційними змінами, що відбуваються унаслідок збільшення питомої ваги освічених людей. Попереднє століття переконливо довело, що суспільство, яке не дбає про створення умов, механізмів, засобів і можливостей для особистісного розвитку людини та умов для її самоідентифікації як члена суспільства, не зможе забезпечити відтворення цивілізаційних засад свого функціонування і розвитку. Причина цьому в тому, що сфера освіти забезпечує виконання однієї з найважливіших функцій суспільства – відтворення самого суспільства. Долучаючи кожне нове покоління членів суспільства до цивілізаційного контексту, освіта забезпечує наступність суспільного розвитку та примноження культурного досвіду відповідно до історичних реалій, що змінюються. В живому організмі суспільства освіта є подобою змістового ланцюжка спіралі ДНК організму людини, адже здійснює трансформацію життєво необхідної

інформації в «організмі» суспільства, а «геномами», що розшифровуються кожним індивідумом, виступають найкращі взірці духовності, культури, науки і практики.

Аналітична ретроспектива різних періодів та аспектів розвитку освіти дозволяє визначити взаємозумовленість її становлення із суспільними перетвореннями та обґрунтувати логічність переходу до інноваційної освіти як важливої складової підготовки людини до самостійної діяльності в динамічно змінюваному суспільстві, спрямованої на випередження суспільно-економічних трансформаційних процесів. Цей феномен освіти доводить, що зміст і методи освіти, відповідно сформоване педагогічне середовище можуть сприяти утвердженню високих цінностей, високодуховної культури, оновленого суспільства, а відтак людини, яка уособлює гармонійну єдність природного, духовного і суспільного витоків, є частиною як природи, так і космосу.

Утвердження нових світоглядних цінностей досягається різними шляхами і засобами: політико-правовими, економічними, морально-етичними, науково-освітніми тощо. Але чи не найголовнішим і найефективнішим механізмом утвердження нової парадигми буття є трансформація світоглядних орієнтирів і переконань у процесі відтворення людини як особистості, тобто виховання громадян суспільства. Замість стандартів і моделей поведінки, притаманних суспільству тоталітарного типу, мають бути втілені норми та ідеали демократичного суспільства. І найголовнішим є не стільки злам світогляду зрілих членів суспільства, скільки сформування нових орієнтирів у наймолодшій спільноті, не переобтяженої старими догмами. Не випадково пророк Мойсей, вивівши ізраїльський народ з єгипетського полону, сорок років водив його пустелею, аж доки вирости члени суспільства, які не пізнали рабства.

Філософське розуміння освіти у значній мірі виходить за рамки погляду на освіту як на набуття знань та підготовку до професійної діяльності на ринку праці. В. Кремень зазначає: «Філософія освіти повинна бути детермінована філософсько-світоглядною проблематикою, яка передбачає осмислення феномена людини у Всесвіті: філософським тлумаченням свободи й водночас суспільної та індивідуальної відповідальності людини за прийняття рішень та наслідки своїх вчинків перед сучасними й майбутніми поколіннями, філософським осмисленням аксіологічних принципів буття людини, специфічності ментальності та багатьма іншими аспектами філософського осмислення сутності природи людського буття». (С521)

Освіта є одним з інструментів суспільної злагоди, умовою гармонізації суспільних інтересів, консолідації населення у націю, надання соціальному розвитку сталого характеру. Відтак, філософія освіти орієнтована на наукове пізнання і знання. Феномен освіти, окрім іншого, проявляється у тому, що вона найбільш ефективно здатна

гармонізувати відносини людини з навколишнім світом, стимулювати інтелектуальний розвиток особистості, використовувати сучасні методи наукового пізнання для збагачення індивідуального й колективного мислення, домогтися соціалізації людини через її занурення у культурне, у тому числі техногенне і комп'ютеризоване, середовище, реалізовувати потреби індивіда і суспільства у новому рівні наукової грамотності, що враховувала б інтегративні тенденції розвитку науки, створювати умови для здобуття якісної освіти, що дозволяла б швидко, у разі потреби, переключатись на суміжні галузі професійної діяльності.

Необхідність філософського осягнення феномену освіти також детермінована тим, що саме завдяки освіті у молоді формується відчуття межі між демократією і анархією, між особистою свободою й правилами громадянського співжиття. При цьому цінності людської свободи мають ґрунтуватись на етичних основах виховної системи. Серцевину цієї системи становлять такі ціннісні принципи, як от:

- людина як така є основою, початком і закінченням суспільства;
- повага до особи гарантується її повагою до інших членів суспільства;
- розв'язання конфліктів здійснюється на основі збереження життя і гідності суперника;
- гарантія прав людини базується на участі кожного члена суспільства у визначенні цих прав;
- забезпечення прав людини є можливим лише за умови реалізації демократичних принципів розвитку на всіх рівнях суспільства.

Відтак, освіта покликана виробити в кожного громадянина звички, настанови і життєві цінності, без яких неможливе функціонування демократії. Трансформація цінностей і сенсу демократії від одного покоління до іншого може забезпечити умови для сталого розвитку українського суспільства. Освіта покликана закладати основи демократичного світогляду, переконань, діяльності, гармонії громадянських прав і обов'язків. З огляду на це зростає значення створення такого педагогічного клімату в навчальних закладах, який максимально можливою мірою забезпечуватиме незалежність суб'єктів освітнього процесу. Ефективність формування освітою демократичних поглядів і цінностей зростає за умови, коли вони щоденно підтверджуються прикладами з життя навчального закладу і з соціального оточення. Учні й студенти успішніше засвоюють уроки демократії з власного досвіду та суспільного життя. У цьому контексті важливим є розвиток різних форм громадянського життя: сім'ї, навчального закладу, засобів масової інформації, громадських організацій та інших структур, що становлять інституційну форму громадянського суспільства.

Особлива роль при цьому належить філософії, яка інтегрує в собі природниче й гуманітарне знання, що зрештою має увінчатись утвердженням нового гуманізму, очищеного від стереотипів минулого й збагаченого універсальними загальнолюдськими цінностями.

Питання для самоконтролю

1. *Назвіть та проаналізуйте* фактори, що вплинули на підвищення ролі та статусу освіти у ХХІ ст.
2. *Доведіть*, що кожен з елементів системи «освіта – наука – технології» характеризується як своєю відносною самостійністю, незалежністю, так і своєю нерозривною єдністю з іншими елементами.
3. *Поміркуйте*, чи можлива повна відповідність між ідеальними, абсолютними ідеями філософії освіти та реаліями освітньої дійсності? Якою для загального поступу освіти, *на Вашу думку*, є роль протиріч, які виникають між ними?
4. *Встановіть зв'язок* між предметом філософії освіти та предметами філософії й освіти.
5. *Висловіть та обґрунтуйте свою думку* щодо того, чи повинна освіта передбачати набуття знань та компетенцій «на перспективу», тобто таких, які на сьогодні ще не мають сфери застосування? Як ця проблема корелюється із проблемою перевантаження змісту освіти надмірною кількістю інформації?
6. *Здійсніть рефлексію* над власними освітніми потребами. *Сформууйте їх ієрархію*. *Поміркуйте*, як Ваші індивідуальні освітні потреби корелюються із суспільними та державними освітніми потребами?
7. *Порівняйте* аспектний та системний підходи, що використовуються у якості інструментарію філософії освіти. *Сформулюйте* дві теми для дослідження з філософії освіти, одна з яких передбачатиме застосування системного підходу, інша – аспектного.
8. *Як Ви розумієте твердження*, що розвиток і самоорганізація відкритих систем здійснюються хаотично й невірноважено? Хто/що може стати причиною «хаосу»?

Література

1. Гадамер Г.-Г. Истина і метод / Г.-Г. Гадамер ; [пер. з нім.]. – К.: Юніверс, 2000. – Т.І : Герменевтика І: Основи філософ. герменевтики. – 464 с. – Бібліогр.: 1с.
2. Кант И. О Педагогике / И.Кант // Трактаты и письма. – М.: Наука, 1980.
3. Кант И. Ответ на вопрос: Что такое просвещение? / И. Кант // Сочинения в восьми томах. – М.: Чоро 1994. – Т.8. – С. 29 – 37.

4. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с. – С. 494 – 505.
5. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007, - 576с.
6. Мамардашвили М. К. Вильнюские лекции по социальной философии. (Опыт физической метафизики)ю – СПб.: Азбука, Азбука – Атиус, 2012.- 320 с.
7. Мамардашвили М. К. Стрела познания. набросок естественноисторической гносеологии / М. К. Мамардашвили ; ред.: Ю. П. Сенокосов, М. К. Мамардашвили – М. : Языки славянской культуры, 1996. – 304 с. – С. 22.
8. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен ; под ред. Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2004. – 608 с.
9. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк – К.: ЗнанняУкраїни, 2003. – 450 с.
10. Огнев'юк В. О. Освітологія як відображення міждисциплінарного підходу у наукових дослідженнях феномену сучасної освіти / В. О. Огнев'юк // Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси: наукове видання за матеріалами першої Всеукр. наук.-практ. конференції «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти»; Авт. кол.: В. Г. Кремень, О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, В. О. Огнев'юк, В. М. Ткаченко, П. Ю. Саух, Д. І. Дзвінчук, С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 152 с. – С. 53 – 62.
11. Огнев'юк В. О. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / В.О.Огнев'юк // Науково – методичний журнал «Шлях освіти». – 2009. – №4 (54). – С. 2 – 6.
12. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти / В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва // Рідна шк. : щомісяч. наук.-пед. журн. – № 4-5 (988-989), квітень-травень, 2012. – 80 с. – С. 44 – 51.
13. Освітологія: витоки наукового напрямку: Монографія / За ред. В. О. Огнев'юка; Авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. – К.: ВП «Едельвейс», 2012. – 336 с.